

Inicjatywa Edukacji Obywatelskiej

Słowniczek Wyborczy

WYBIERAMY ŚWIADOMIE -

Przewodnik po wyborach do Sejmu i Senatu RP w 2019 roku

Partnerzy:

RZECZPÓSPOLITA

ZWIĄZEK
POWIATÓW
POLSKICH

WPROWADZENIE

W dniu 13 października odbędą się wybory do Sejmu RP IX kadencji i Senatu RP X kadencji. Kadencje obydwóch izb parlamentu liczone są odrębnie ze względu na to, że o ile wybory do Senatu, po jego przywróceniu, od początku, tj. od 1989 r. były w pełni demokratyczne, o tyle równocześnie przeprowadzone w 1989 r. wybory do Sejmu były demokratyczne tylko częściowo, a jedynie wyłamanie się wyborców z ustaleń Okrągłego Stołu mających zapewnić większość przedstawicielom PZPR i stronnictw satelickich przyniosło ogromne zwycięstwo jednolitego wówczas bloku Solidarności i uruchomiło proces zasadniczej transformacji ustrojowej. W pełni demokratyczne wybory do Sejmu odbyły się, w rezultacie, dopiero w 1991 r. – i od tego roku liczone są kolejne kadencje tej Izby.

Funkcjonowanie zgodnych ze standardami demokratycznego państwa prawnego mechanizmów wyborczych do różnych organów różnych szczebli jest dowodem i miarą demokratycznego charakteru państwa. Od ubiegłego roku znajdujemy się w procesie kolejnych wyborów. Po wyborach do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego i organów wykonawczych gmin oraz po wyborach do Parlamentu Europejskiego, jak również po najbliższych wyborach parlamentarnych, czekają nas jeszcze, w przyszłym roku, wybory Prezydenta RP. Każde wybory są, a przynajmniej powinny być, świętem demokracji – świętem świadomych swej roli i swych praw wyborców. Tym bardziej odnosi się to do wyborów w ramach wskazanego cyklu wyborczego, a w nim, ze względu na rangę władzy ustawodawczej, do wyborów parlamentarnych.

Kierując się potrzebą upowszechniania rzetelnej wiedzy o Polsce, jej państwie i ustroju, Partnerzy projektu „Inicjatywa Edukacji Obywatelskiej” podjęli inicjatywę wprowadzania do przestrzeni publicznej kompetentnie opracowanych i w sposób przystępny udostępnianych informacji, w tym pojęć. Jej celem jest możliwie obiektywna, wszechstronna prezentacja zasobu informacji, który ułatwi obywatelom czynne i rozumne uczestnictwo w życiu politycznym, społecznym i gospodarczym naszego Kraju.

W konsekwencji, po Słowniczkach opracowanych na potrzeby wyborów samorządowych i wyborów europejskich, Inicjatywa Edukacji Obywatelskiej przygotowała niniejszy parlamentarny Słowniczek wyborczy - dla ułatwienia wyborcom i organizatorom, społecznym uczestnikom wyborów, uczestnictwa w nich i ich przeprowadzeniu sprawnie i świadomie, z myślą o zapewnieniu rzetelnej, ale i łatwo dostępnej, wiedzy o materiałach związanych z wyborami do Sejmu i Senatu. Pragniemy tym samym ułatwić dokonywanie świadomych ocen i wyborów.

Składający się z dziesięciu rozdziałów „Przewodnik” prezentuje całość wiedzy niezbędnej do świadomego uczestnictwa w zbliżających się wyborach parlamentarnych. Omówione w nim zagadnienia pomocne będą nie tylko wyborcom, ale też osobom zaangażowanym w organizację i przeprowadzenie wyborów: pracownikom powiatów, członkom komisji wyborczych, mężom zaufania i obserwatorom społecznym.

prof. dr hab. Hubert Izdebski

„Przewodnik po wyborach do Sejmu i Senatu RP w 2019 roku” pomogli przygotować Sponsorzy: dziennik „Rzeczpospolita”, PKN Orlen oraz związki samorządów terytorialnych. Słowniczek Wyborczy opracowuje i wydaje zrzeczenie Inicjatywy Edukacji Obywatelskiej przy współpracy z Partnerem – Spółdzielnią Wydawniczą „Czytelnik”. Wsparcia udzielili Partnerzy: GREMI MEDIA S.A. – dziennik „Rzeczpospolita”, Kancelaria Juris oraz związki samorządów terytorialnych.

Numer ISBN 978-83-07-03464-5

© Inicjatywa Edukacji Obywatelskiej, Beata Tokaj

SPIS TREŚCI

Część 1 – Kalendarz wyborczy w 2019 r.	3
Część 2 – Sejm i Senat	6
Część 3 – Podstawowe informacje o wyborach	8
Część 4 – Prawa wyborców	11
Część 5 – Prawa i obowiązki komitetów wyborczych oraz zasady finansowania kampanii wyborczej	12
Część 6 – Zasady prowadzenia kampanii wyborczej	14
Część 7 – Organizacja wyborów: obowiązki organizatorów	16
Część 8 – Zasady prawa wyborczego	18
Część 9 – Organy wyborcze i ich zadania	19
Część 10 – Cisza wyborcza oraz przebieg głosowania	21

CZĘŚĆ 1 – Kalendarz wyborczy w 2019 r.

Termin wykonania czynności wyborczych	Treść czynności wyborczych
do 26 sierpnia 2019 r.	zawiadomienie Państwowej Komisji Wyborczej: <ul style="list-style-type: none"> • przez organ partii politycznej o utworzeniu komitetu wyborczego, • przez pełnomocnika wyborczego o utworzeniu koalicyjnego komitetu wyborczego lub komitetu wyborczego wyborców
do 26 sierpnia 2019 r.	<ul style="list-style-type: none"> • powołanie okręgowych komisji wyborczych
do 3 września 2019 r., do godz. 24:00	<ul style="list-style-type: none"> • zgłaszanie list kandydatów na posłów oraz kandydatów na senatorów w celu zarejestrowania.
do 9 września 2019 r.	<ul style="list-style-type: none"> • utworzenie obwodów głosowania w szpitalach, zakładach pomocy społecznej, zakładach karnych i aresztach śledczych, domach studenckich i zespołach tych domów oraz ustalenie granic, siedzib i numerów obwodów głosowania
do 13 września 2019 r.	<ul style="list-style-type: none"> • podanie do wiadomości publicznej informacji o numerach i granicach obwodów głosowania oraz siedzibach obwodowych komisji wyborczych, w tym o lokalach obwodowych komisji wyborczych dostosowanych do potrzeb osób niepełnosprawnych, a także o możliwości głosowania korespondencyjnego i przez pełnomocnika • zgłaszanie przez armatorów wniosków o utworzenie obwodów głosowania na polskich statkach morskich
do 13 września 2019 r.	<ul style="list-style-type: none"> • zgłaszanie kandydatów do obwodowych komisji wyborczych przez pełnomocników wyborczych
do 23 września 2019 r.	<ul style="list-style-type: none"> • powołanie przez komisarzy wyborczych obwodowych komisji wyborczych • podanie do wiadomości publicznej informacji o numerach i granicach obwodów głosowania utworzonych za granicą oraz o siedzibach obwodowych komisji, w tym o siedzibach obwodowych komisji właściwych dla głosowania korespondencyjnego • sporządzenie spisów wyborców przez gminy

<p>od 22 września 2019 r. do 30 września 2019 r.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • składanie przez żołnierzy pełniących zasadniczą lub okresową służbę wojskową oraz pełniących służbę w charakterze kandydatów na żołnierzy zawodowych lub odbywających ćwiczenia i przeszkolenie wojskowe, a także ratowników odbywających zasadniczą służbę wojskową w obronie cywilnej poza miejscem stałego zamieszkania oraz policjantów z jednostek skoszarowanych, funkcjonariuszy Biura Ochrony Rządu, Straży Granicznej, Państwowej Straży Pożarnej oraz Służby Więziennej, pełniących służbę w systemie skoszarowanym, wniosków o dopisanie do wybranego przez nich spisu wyborców sporządzonego dla miejscowości, w której odbywają służbę
<p>do 30 września 2019 r.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • zgłaszanie komisarzowi wyborczemu zamiaru głosowania korespondencyjnego przez wyborcę niepełnosprawnego, w tym przy pomocy nakładki na kartę do głosowania sporządzonej alfabetem Braille'a
<p>od 28 września 2019 r. do 11 października 2019 r., do godziny 24:00</p>	<ul style="list-style-type: none"> • nieodpłatne rozpowszechnianie w programach publicznych nadawców radiowych i telewizyjnych audycji wyborczych przygotowanych przez komitety wyborcze
<p>do 3 października 2019 r.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • podanie przez okręgowe komisje wyborcze, w formie obwieszczenia, informacji o zarejestrowanych listach kandydatów na posłów oraz zarejestrowanych kandydatów na senatorów
<p>do 8 października 2019 r.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • składanie wniosków o dopisanie do spisów wyborców w wybranym przez siebie obwodzie głosowania • składanie przez komitety wyborcze wyborców, zrzeszonych w zarejestrowanych organizacjach mniejszości narodowych, oświadczeń do Państwowej Komisji Wyborczej o korzystaniu ich list kandydatów na posłów ze zwolnienia z warunku w art. 196 § 1 Kodeksu wyborczego, tj. obowiązku przekroczenia progu wyborczego

<p>do 10 października 2019 r.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • zgłaszanie przez wyborców przebywających za granicą wniosków o wpisanie do spisu wyborców w obwodach głosowania utworzonych za granicą • zgłaszanie przez wyborców przebywających na polskich statkach morskich wniosków o wpisanie do spisów wyborców w obwodach głosowania utworzonych na tych statkach
<p>w dniu 11 października 2019 r., o godz. 24:00 (zakończenie kampanii na 24 godziny przed dniem wyborów)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • zakończenie kampanii wyborczej
<p>w dniu 13 października 2019 r., od godz. 7:00 do 21:00</p>	<ul style="list-style-type: none"> • głosowanie

CZĘŚĆ 2 – SEJM I SENAT

– Czym zajmują się posłowie i senatorowie?

– Organizacja pracy Sejmu i Senatu

Kompetencje czym będą się zajmować osoby, które uzyskają mandat parlamentarzysty?

Składający się dwóch izb (Sejmu i Senatu) parlament to najwyższy organ władzy państwowej Rzeczypospolitej Polskiej. To właśnie parlament decyduje o ustroju państwa – uchwała konstytucję lub dokonuje jej zmian. Parlament jest również organem uchwalającym ustawy, czyli podstawowe akty prawne powszechnie obowiązujące w Polsce.

Sejm i Senat, obradując wspólnie pod przewodnictwem Marszałka Sejmu, działają jako Zgromadzenie Narodowe. Tego rodzaju obrady mają miejsce wyłącznie w kilku, precyzyjnie określonych, sytuacjach. Do zadań Zgromadzenia Narodowego należy przyjęcie przysięgi Prezydenta RP w dniu obejmowania przez niego urzędu oraz wysłuchanie orędzia Prezydenta RP skierowanego do Zgromadzenia Narodowego. Zgromadzenie Narodowe jest też jedynym organem, który może zdecydować o postawieniu Prezydenta RP przed Trybunałem Stanu.

Poza tymi sytuacjami Sejm i Senat funkcjonują oddzielnie, a zadania obydwu izb różnią się.

Sejm jest głównym organem władzy ustawodawczej.

W jego skład wchodzi 460 posłów wybieranych na czteroletnie kadencje. W wyborach do Sejmu może startować każdy obywatel Rzeczypospolitej Polskiej mający prawo wybierania, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 21 lat. Kandydatem na posła nie może być osoba skazana prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne, ścigane z oskarżenia publicznego. Kandydatów zgłaszać mogą zarówno partie polityczne, jak i wyborcy. Co ważne, nie można kandydować równocześnie do Sejmu i Senatu¹.

Obrady Sejmu są jawne, a posiedzenia odbywają się w terminach ustalonych przez Prezydium Sejmu lub też uchwałą Sejmu². Podstawowym uprawnieniem i obowiązkiem posła na Sejm jest czynny udział w jego posiedzeniach³. Posłowie mogą tworzyć kluby (liczące co najmniej 15 posłów) lub koła poselskie (co najmniej 3 posłów), przy czym każdy poseł może należeć tylko do jednego klubu lub koła.

Organami Sejmu są: Marszałek Sejmu, Prezydium Sejmu, Konwent Seniorów oraz komisje sejmowe.

Marszałek oraz wicemarszałkowie są wybierani przez Sejm bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Kandydata na Marszałka Sejmu oraz wicemarszałków może zgłosić co najmniej 15 posłów, a w czasie głosowania każdy poseł może poprzeć tylko jedną kandydaturę.

Marszałek Sejmu przewodniczy obradom Sejmu, strzeże praw Sejmu oraz reprezentuje Sejm na zewnątrz.

Marszałek i wicemarszałkowie tworzą **Prezydium Sejmu**.

Konwent Seniorów zapewnia współdziałanie klubów w sprawach związanych z działalnością Sejmu. W skład Konwentu Seniorów wchodzi: marszałek i wicemarszałkowie Sejmu, przewodniczący lub wiceprzewodniczący klubów poselskich, przedstawiciele porozumień i klubów parlamentarnych (jeżeli reprezentują co najmniej 15 posłów) oraz kół parlamentarnych, które w dniu rozpoczęcia kadencji Sejmu reprezentowały osobną listę wyborczą. Konwent Seniorów opiniuje projekty planów prac Sejmu oraz porządku dziennego poszczególnych posiedzeń Sejmu, a także ich terminy⁴.

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej.

² Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej.

³ Ustawa o wykonywaniu mandatu posła i senatora.

⁴ Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej.

Sejm powołuje komisje stałe. Może również powoływać komisje nadzwyczajne, w tym komisję śledczą do zbadania określonej sprawy. Komisje sejmowe są organami powołanymi do rozpatrywania i przygotowywania spraw stanowiących przedmiot prac Sejmu oraz wyrażania opinii w sprawach przekazanych pod ich obrady przez Sejm, Marszałka Sejmu lub Prezydium Sejmu. Komisje pełnią funkcję organów kontroli sejmowej, a zakres ich działania określa Konstytucja oraz ustawy⁵. Skład komisji jest wybierany, w drodze uchwały, przez Sejm na wniosek Prezydium Sejmu po uprzednim zasięgnięciu opinii Konwentu Seniorów⁶.

Funkcje Sejmu

Sejm razem z Senatem pełni funkcję ustawodawczą – to jego podstawowa i najważniejsza funkcja. Sejm jest jedynym organem państwowym, który może ustanawiać akty prawne o randze ustawy, a tym samym decyduje o zasadach życia społecznego.

Drugą z najważniejszych funkcji Sejmu jest funkcja kontrolna. Dotyczy ona przede wszystkim działalności Rady Ministrów⁷. Rada Ministrów bowiem, jako organ władzy wykonawczej, ma realizować zadania w taki sposób, by uchwalane przez Sejm ustawy były wdrażane w życie. Sejm jest uprawniony do sprawdzania, na ile stan faktyczny jest zgodny ze stanem nakazanym przez prawo. Jednym z instrumentów tej kontroli jest prawo żądania informacji, a także możliwość tworzenia komisji śledczych⁸.

Sejm kontroluje także sposób zarządzania budżetem państwa.

Senat, druga z izb parlamentu, również jest organem władzy ustawodawczej.

Składa się ze 100 senatorów wybieranych na czteroletnie kadencje. W wyborach do Senatu może startować obywatel Rzeczypospolitej Polskiej mający prawo wybierania, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 30 lat. Podobnie jak w przypadku wyborów do Sejmu, kandydatem na senatora nie może być osoba skazana prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego. Kandydatów na senatorów mogą zgłaszać partie polityczne oraz wyborcy.

Obrady Senatu są jawne, a jego posiedzenia odbywają się w terminach ustalonych uchwałą Senatu lub przez Marszałka Senatu⁹.

Organami Senatu są: Marszałek Senatu, Prezydium Senatu, Konwent Seniorów oraz komisje Senatu.

Marszałek oraz wicemarszałkowie (może ich być co najwyżej 4) są wybierani przez Senat bezwzględną większością głosów, a prawo do zgłaszania kandydatów ma grupa złożona z co najmniej 10 senatorów.

Marszałek oraz wicemarszałkowie tworzą Prezydium Senatu.

Senat powołuje komisje stałe oraz komisje nadzwyczajne, wybiera i odwołuje ich przewodniczących i członków. Komisje Senatu są organami powołanymi do rozpatrywania i opracowywania spraw z własnej inicjatywy oraz spraw przekazanych im przez Senat, Marszałka Senatu lub Prezydium Senatu. Komisje te rozpatrują i przedstawiają Senatowi sprawozdania dotyczące ustaw uchwalonych przez Sejm¹⁰.

Konwent Seniorów jest organem zapewniającym współdziałanie klubów i kół senackich w sprawach związanych z działalnością i tokiem prac Senatu. Konwent Seniorów tworzą: marszałek i wicemarszałkowie Senatu, senatorowie reprezentujący kluby senackie oraz przedstawiciele porozumień, a także klubów parlamentarnych, jeżeli skupiają co najmniej 7 senatorów¹¹.

Funkcje Senatu

Senat pełni funkcję ustawodawczą, którą wykonuje razem z Sejmem. Senat, jako jeden z dwóch organów władzy ustawodawczej, ma prawo do inicjatywy ustawodawczej i uczestniczy w uchwalaniu ustaw.

---

⁵ Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej.

⁶ Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej.

⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej.

⁸ Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej.

⁹ Regulamin Senatu Rzeczypospolitej Polskiej.

¹⁰ Regulamin Senatu Rzeczypospolitej Polskiej.

¹¹ Regulamin Senatu Rzeczypospolitej Polskiej.

CZĘŚĆ 3 – PODSTAWOWE INFORMACJE O WYBORACH

- Zasady tworzenia okręgów wyborczych
- Sposób podziału mandatów w wyborach do Sejmu i Senatu
- Czym różni się spis wyborców od rejestru wyborców?
- Kto ma prawo zgłaszać kandydatów na posłów i senatorów?

Okręgi wyborcze do Sejmu

Zgodnie z Kodeksem wyborczym obszar naszego kraju został podzielony na 41 okręgów wyborczych. W Kodeksie czytamy, że każdy z okręgów obejmuje obszar województwa lub jego część. W praktyce cztery okręgi wyborcze pokrywają się obszarami województw (świętokrzyskie, lubuskie, opolskie, podlaskie), natomiast w pozostałych województwach liczba okręgów jest większa (najwięcej w województwie śląskim – 6).

Co ważne, w każdym z okręgów wybieramy minimum siedmiu posłów – dlatego też okręgi te nazywamy „wielomandatowymi”. Liczba mandatów przydzielona do każdego z okręgów jest uzależniona od liczby mieszkańców: im więcej osób mieszka w danym okręgu, tym większą liczbę posłów będą oni wybierać (dlatego województwo śląskie reprezentować będzie aż 55 posłów, a województwo lubuskie – jedynie 12).

Próg wyborczy

Mandaty do Sejmu uzyskają jedynie te komitety wyborcze, które przekroczą minimalny próg wyborczy. W przypadku komitetu wyborczego jednej partii, próg ten wynosi 5% ważnie oddanych głosów w skali kraju. W przypadku koalicyjnego komitetu wyborczego (a więc komitetu utworzonego przez kilka partii startujących razem) – próg wyborczy wynosi 8%.

Podział mandatów w wyborach do Sejmu

Mandaty poselskie uzyskają reprezentanci jedynie tych ugrupowań, które przekroczyły próg wyborczy. Ilość mandatów przypadających danemu ugrupowaniu oblicza się według tzw. „*metody d’Hondta*”.

Poznajmy tę metodę w trzech prostych krokach.

Załóżmy, że w pewnym okręgu wyborczym, w którym wybranych zostanie 8 posłów zarejestrowano 4 listy: „A”, „B”, „C” i „D”.

W pierwszej kolejności sprawdzamy, ile głosów oddano na zarejestrowane listy. Załóżmy, że w wyniku głosowania otrzymaliśmy następujące wyniki:

- lista „A”: 370 głosów,
- lista „B”: 300 głosów,
- lista „C”: 530 głosów,
- lista „D”: 12 głosów.

Ponieważ komitet wyborczy „D” nie przekroczył progu wyborczego, nie będzie już brany pod uwagę.

A co z pozostałymi?

W drugim kroku liczbę głosów oddanych na konkretne listy dzielimy przez kolejne liczby naturalne (a więc kolejno przez 1, 2, 3 itd. – *patrz: tabela poniżej*).

W kroku trzecim – pamiętając, że w danym okręgu wybranych będzie 8 posłów – zaznaczamy 8 najwyższych wyników (w naszej tabeli są to cyfry w nawiasach):

Liczba głosów (x)	Lista „A”	Lista „B”	Lista „C”
ilorazy: x:1	370 (2)	300 (3)	530 (1)
x:2	185 (5)	150 (7)	265 (4)
x:3	123	100	176 (6)
x:4	92	75	132 (8)
x:5	74	60	106

Źródło: J.W. Hołubiec, J.W. Mercik, *Techniki i tajniki głosowania*, Warszawa 1992

Z naszych wyliczeń wynika, że mandat posła uzyska 2 kandydatów z listy „A”, 2 z listy „B” oraz 4 z listy „C”.

Ale którzy to będą kandydaci? Tym razem zasada jest prosta – mandaty uzyskują ci kandydaci, na których oddano największą liczbę głosów. Oznacza to, że osoba będąca na pierwszym miejscu danej listy nie otrzyma mandatu, jeśli uzyska mniej głosów niż kandydaci zajmujący dalsze miejsca na liście.

Jeżeli dwóch lub więcej kandydatów z danej listy otrzymało taką samą liczbę głosów, o pierwszeństwie rozstrzyga większa liczba obwodów głosowania, w których jeden z kandydatów otrzymał więcej głosów. A zatem, jeśli jeden kandydat wygrał w trzech obwodach, a drugi w dwóch obwodach, mandat otrzyma ten pierwszy.

Jeżeli i to nie przyniesie rozstrzygnięcia, przewodniczący okręgowej komisji wyborczej – w obecności członków komisji oraz pełnomocników wyborczych – przeprowadza losowanie, a mandat otrzymuje wylosowany kandydat.

Okręgi wyborcze do Senatu

Wybory do Senatu przeprowadzane są w 100 jednomandatowych okręgach wyborczych. Oznacza to, że z każdego okręgu wybrany będzie tylko jeden senator. Co ciekawe, różnice w ilości mieszkańców poszczególnych okręgów wyborczych mogą być znaczne. I tak, na przykład, senator wybrany w okręgu numer 61 (jeden z okręgów województwa podlaskiego) reprezentować będzie ok. 203 000 mieszkańców, a senator z okręgu numer 30 (jeden z okręgów województwa małopolskiego) – ok. 640 000.

Podział mandatów w wyborach do Senatu

W wyborach do Senatu obowiązuje ordynacja większościowa – mandat senatora otrzymuje kandydat, który zdobędzie największą liczbę głosów.

Jeżeli przynajmniej dwóch kandydatów otrzyma taką samą liczbę głosów, o pierwszeństwie rozstrzygnie większa liczba obwodów głosowania, w których jeden z kandydatów uzyskał więcej głosów. Jeśli zatem jeden kandydat wygrał w trzech obwodach, a drugi w dwóch obwodach, mandat otrzyma ten pierwszy.

Jeżeli i to nie przyniesie rozstrzygnięcia, przewodniczący okręgowej komisji wyborczej – w obecności członków komisji oraz pełnomocników wyborczych – przeprowadza losowanie, a mandat senatora otrzymuje wylosowany kandydat.

Rejestr wyborców

Rejestr wyborców obejmuje osoby uprawnione do głosowania, które na stałe mieszkają na obszarze danej gminy. Osoby, które przebywają na terenie gminy bez zameldowania lub mieszkają pod innym adresem niż adres zameldowania, są wpisywane do rejestru jedynie wtedy, gdy złożą pisemny wniosek w urzędzie gminy (należy wówczas podać nazwisko, imiona, imię ojca, datę urodzenia oraz numer ewidencyjny PESEL, a także kserokopię dokumentu tożsamości). W przeciągu 5 dni od daty złożenia wniosku wydana zostanie decyzja o wpisaniu lub odmowie wpisania do rejestru wyborców.

Wniosek taki można zgłosić w dowolnym momencie. Pamiętajmy jednak, że urząd gminy ma 5 dni na podjęcie decyzji! Jeżeli zatem wniosek zostanie złożony zbyt późno, może się zdarzyć, że urząd gminy nie zdąży wydać decyzji.

Spis wyborców

O ile rejestr wyborców dotyczy całej gminy, o tyle spis wyborców dotyczy konkretnego obwodu głosowania. Spis taki, sporządzany przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) na podstawie rejestru wyborców, udostępniany jest do wglądu w urzędzie gminy od dnia 23 września br. do 7 października.

Zdarza się, że w dniu głosowania wyborca będzie przebywać poza miejscem zameldowania. W takim wypadku może on złożyć wniosek o dopisanie do spisu wyborców w wybranym przez siebie obwodzie głosowania w kraju, za granicą lub na statku morskim.

Wniosek taki należy złożyć najpóźniej na 5 dni przed głosowaniem, a więc nie później niż 8 października br.

Jeżeli w dniu głosowania wyborca będzie przebywać za granicą lub w podróży na pokładzie polskich statków morskich, wniosek o wpisanie do spisu wyborców należy złożyć konsulowi lub kapitanowi statku najpóźniej na 3 dni przed wyborami, a więc nie później niż 10 października br.

Listy kandydatów na posłów

Prawo zgłaszania list kandydatów na posłów mają te komitety wyborcze, które powiadomiły Państwową Komisję Wyborczą o utworzeniu komitetu i uzyskały od niej stosowaną uchwałę. W każdym z okręgów wyborczych komitet wyborczy może zgłosić tylko jedną listę kandydatów na posłów. Co ważne, liczba kandydatów-kobiet oraz kandydatów-mężczyzn nie może być mniejsza niż 35% liczby wszystkich kandydatów na liście.

Nie można jednocześnie kandydować na posła i na senatora.

Lista kandydatów na posłów musi być poparta podpisami co najmniej 5000 wyborców mieszkających w okręgu, w którym zgłaszana jest lista.

Do dnia 3 września br., do godziny 24.00, listy kandydatów powinny być zgłoszone do właściwej okręgowej komisji wyborczej celem zarejestrowania. Zgłoszenia takiego dokonuje pełnomocnik komitetu wyborczego.

Listy kandydatów na senatora

Prawo zgłaszania kandydatów na senatorów mają te komitety wyborcze, które powiadomiły Państwową Komisję Wyborczą o utworzeniu komitetu i uzyskały od niej stosowaną uchwałę. W okręgu wyborczym komitet wyborczy może zgłosić tylko jednego kandydata na senatora.

Nie można jednocześnie kandydować na senatora i na posła.

Lista kandydatów na senatora musi być poparta podpisami co najmniej 2000 wyborców mieszkających w okręgu, w którym zgłaszana jest lista.

Do dnia 3 września br., do godziny 24.00, listy kandydatów powinny być zgłoszone do właściwej okręgowej komisji wyborczej celem zarejestrowania. Zgłoszenia takiego dokonuje pełnomocnik komitetu wyborczego.

CZĘŚĆ 4 – PRAWA WYBORCÓW

– Komu przysługuje prawo wybierania (tzw. czynne prawo wyborcze)?

– Mężowie zaufania oraz obserwatorzy społeczni jako reprezentanci wyborców

Wyborca

Każdy obywatel Polski, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat, posiada **prawo wybierania** (tzw. czynne prawo wyborcze).

Nie mogą jednak głosować osoby, które:

– pozbawiono praw publicznych prawomocnym orzeczeniem sądu lub Trybunału Konstytucyjnego;

– ubezwłasnowolniono prawomocnym orzeczeniem sądu.

Reprezentanci wyborców

W pracach Komisji wyborczej mogą uczestniczyć – jako reprezentanci wyborców – **mężowie zaufania** oraz **obserwatorzy społeczni**.

Mężem zaufania lub obserwatorem społecznym może być osoba, której przysługuje czynne prawo wyborcze, ale nie może nim być zaś osoba kandydująca w wyborach, komisarz wyborczy, pełnomocnik komitetu wyborczego, urzędnik wyborczy ani członek komisji wyborczej.

W jaki sposób można zostać mężem zaufania lub obserwatorem społecznym i jakie przysługują im prawa?

Mężowie zaufania są wyznaczani przez pełnomocników wyborczych reprezentujących komitety wyborcze. Do każdej z komisji wyborczej w okręgu, w którym zarejestrowano listę danego komitetu wyborczego, pełnomocnik wyborczy może wyznaczyć jednego męża zaufania. Osoby zainteresowane pełnieniem funkcji męża zaufania powinny zgłosić się do wybranego komitetu wyborczego.

Obserwatorzy społeczni są wyznaczani przez zarejestrowane w Polsce stowarzyszenia lub fundacje, które w swoich celach statutowych zapisały troskę o demokrację, prawa obywatelskie i rozwój społeczeństwa obywatelskiego. Każde takie stowarzyszenie lub fundacja ma prawo wyznaczyć po jednym obserwatorem społecznym do danej komisji wyborczej. Wszyscy zainteresowani pełnieniem roli obserwatora powinni zatem zgłosić się do takich właśnie organizacji.

Szczegółowy opis uprawnień i obowiązków mężów zaufania oraz obserwatorów społecznych został opisany w „Części 10 – Cisza wyborcza oraz przebieg głosowania”.

CZĘŚĆ 5 – PRAWA I OBOWIĄZKI KOMITETÓW WYBORCZYCH ORAZ ZASADY FINANSOWANIA KAMPANII WYBORCZEJ

- Zasady zgłaszania kandydatów na posłów i senatorów
- Organizacja komitetów wyborczych
- Zasady finansowania kampanii wyborczej

Zgłaszanie kandydatów

Zgodnie z polskim prawem wyłączne prawo do zgłaszania kandydatów na posłów i senatorów mają **komitety wyborcze**. One też prowadzą kampanię wyborczą na rzecz swoich kandydatów oraz odpowiadają za pozyskiwanie i wydatkowanie środków przeznaczonych na kampanię. Komitet wyborczy może być utworzony najwcześniej w dniu ogłoszenia postanowienia o zarządzeniu wyborów.

Prawo do tworzenia **komitetów wyborczych** mają zarówno partie polityczne oraz koalicje wyborcze (dwie lub więcej partii), jak i wyborcy.

Jeśli komitet jest tworzony przez jedną partię, funkcję komitetu pełni organ partii politycznej upoważniony do reprezentowania jej na zewnątrz.

Komitet wyborczy wyborców może utworzyć 15 osób mających prawo wybierania (tzw. czynne prawo wyborcze), przy czym utworzenie komitetu musi być poparte podpisami 1000 obywateli uprawnionych do głosowania.

Komitet wyborczy jest zobowiązany do wyznaczenia **pełnomocnika**, dokonującego wszelkich czynności w imieniu komitetu, oraz **pełnomocnika finansowego**, który prowadzi sprawy finansowe i jest odpowiedzialny za finansowy aspekt działalności komitetu.

Pełnomocnik komitetu wyborczego dokonuje wszelkich czynności w imieniu i na rzecz komitetu. Do jego obowiązków należy m.in.:

- powiadomienie właściwego organu wyborczego (a więc Państwowej Komisji Wyborczej lub komisarza wyborczego) o utworzeniu komitetu wyborczego poprzez złożenie wniosku wraz z niezbędnymi dokumentami,
- zgłoszenie do właściwej okręgowej komisji wyborczej listy kandydatów na posłów i senatorów,
- zgłoszenie członków do obwodowych komisji wyborczych.

Pełnomocnik finansowy komitetu wyborczego odpowiada za całość jego działalności finansowej. Pełnomocnikiem finansowym nie może być kandydat na posła lub senatora, pełnomocnik wyborczy, a także funkcjonariusz publiczny w rozumieniu art. 115 § 13 Kodeksu karnego¹².

---

¹² Zgodnie z art. 115 § 13 Kodeksu karnego funkcjonariuszem publicznym jest:

- 1) Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej;
- 2) poseł, senator, radny;
- 2a) poseł do Parlamentu Europejskiego;
- 3) sędzia, ławnik, prokurator, funkcjonariusz finansowego organu postępowania przygotowawczego lub organu nadrzędnego nad finansowym organem postępowania przygotowawczego, notariusz, komornik, kurator sądowy, syndyk, nadzorca sądowy i zarządca, osoba orzekająca w organach dyscyplinarnych działających na podstawie ustawy;
- 4) osoba będąca pracownikiem administracji rządowej, innego organu państwowego lub samorządu terytorialnego, chyba że pełni wyłącznie czynności usługowe, a także inna osoba w zakresie, w którym uprawniona jest do wydawania decyzji administracyjnych;

Finansowanie kampanii wyborczej

Wyłączne prawo do prowadzenia kampanii wyborczej przysługuje komitetowi wyborczemu. Komitet może rozpocząć pozyskiwanie i wydatkowanie środków finansowych dopiero wówczas, gdy Państwowa Komisja Wyborcza wyda postanowienie, że przyjęła zawiadomienie o jego utworzeniu. Z chwilą otrzymania postanowienia i otworzenia rachunku bankowego komitet może zacząć zbierać i wydawać środki finansowe celem organizacji spotkań wyborczych oraz promocji kandydatów.

Pełną odpowiedzialność za finansowy aspekt działalności komitetu wyborczego ponosi jego pełnomocnik finansowy – odpowiedzialność ta ma charakter nieograniczony i dotyczy całości jego osobistego majątku. Bez pisemnej zgody pełnomocnika, komitet nie może zaciągać żadnych zobowiązań finansowych.

Komitet wyborczy, w terminie 7 dni od dnia przyjęcia przez Państwową Komisję Wyborczą zawiadomienia o jego utworzeniu, jest zobowiązany do powiadomienia Państwowej Komisji Wyborczej o adresie strony internetowej, na której komitet wyborczy będzie zamieszczał informacje o wpływach na rachunek oraz ponoszonych wydatkach.

Limity wydatków na kampanię wyborczą

Wysokość wydatków, jakie komitety wyborcze mogą przeznaczyć na prowadzenie kampanii podlega ograniczeniom.

Aby obliczyć limit wydatków w wyborach do Sejmu RP, należy w pierwszym kroku pomnożyć liczbę wyborców w kraju ujętych w rejestrach wyborców (29 968 050) przez kwotę 0,87 zł oraz łączną liczbę posłów wybieranych we wszystkich okręgach wyborczych, w których dany komitet zarejestrował listy kandydatów. Otrzymany wynik należy następnie podzielić przez 460 (liczba wybieranych posłów).

Aby obliczyć limit wydatków przeznaczanych na kampanię do Senatu, mnoży się liczbę wyborców w kraju ujętych w rejestrach wyborców (29 968 050) przez kwotę 0,19 zł oraz przez liczbę okręgów wyborczych, w których komitet zarejestrował kandydatów na senatorów, a otrzymany wynik dzieli się przez 100 (liczba wybieranych senatorów).

Wydatki komitetu wyborczego na agitację w formie reklamy nie mogą przekroczyć 80% limitu dla danego komitetu wyborczego.

W terminie 3 miesięcy od dnia wyborów pełnomocnik finansowy komitetu wyborczego ma obowiązek sporządzenia i przedłożenia Państwowej Komisji Wyborczej sprawozdania o przychodach, wydatkach oraz zobowiązaniach finansowych komitetu (w tym o uzyskanych kredytach bankowych i warunkach ich uzyskania).

Sprawozdanie finansowe sporządza się według wzoru określonego w rozporządzeniu Ministra Finansów w sprawie sprawozdania finansowego komitetu wyborczego.

Sprawozdania finansowe komitetów są jawne – Państwowa Komisja Wyborcza podaje je do publicznej wiadomości w Biuletynie Informacji Publicznej oraz publikuje w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski”.

---

5) osoba będąca pracownikiem organu kontroli państwowej lub organu kontroli samorządu terytorialnego, chyba że pełni wyłącznie czynności usługowe;

6) osoba zajmująca kierownicze stanowisko w innej instytucji państwowej;

7) funkcjonariusz organu powołanego do ochrony bezpieczeństwa publicznego albo funkcjonariusz Służby Więziennej;

8) osoba pełniąca czynną służbę wojskową, z wyjątkiem terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie;

9) pracownik międzynarodowego trybunału karnego, chyba że pełni wyłącznie czynności usługowe.

CZĘŚĆ 6 – ZASADY PROWADZENIA KAMPANII WYBORCZEJ

– Zasady prowadzenia kampanii: agitacja, dystrybucja plakatów, rozpowszechnianie informacji

– Podstawowe pojęcia związane z kampanią wyborczą

Agitacja wyborcza

Prowadząc w trakcie kampanii agitację wyborczą, komitety wyborcze, kandydaci oraz wyborcy nie mogą organizować konkursów, w których można wygrać nagrody pieniężne lub przedmioty o wartości wyższej niż wartość przedmiotów zazwyczaj używanych w celach promocyjnych.

Przedmiotami promocyjnymi mogą być np. długopisy lub breloczki, przy czym na materiałach tych musi być wyraźnie oznaczone, od jakiego komitetu pochodzą. Elementem promocji danego kandydata lub komitetu z całą pewnością nie mogą być napoje alkoholowe dostarczane nieodpłatnie lub po zaniżonych cenach.

Ograniczenia agitacji

Agitacji nie można prowadzić:

- na terenie urzędów;
- w zakładach pracy w sposób, który zakłócałby ich normalne funkcjonowanie;
- w lokalu wyborczym (w czasie głosowania);
- w jednostkach wojskowych;
- na terenie szkół wobec uczniów i uczennic niepełnoletnich.

Możliwe jest jednak wynajęcie w szkole sali, w której będą organizowane spotkania z wyborcami. Jednakże spotkania takie mogą się odbywać wyłącznie po godzinach zajęć, w których uczestniczy niepełnoletnia młodzież.

Umieszczanie plakatów

Plakaty i hasła wyborcze mogą być umieszczane na nieruchomościach lub obiektach ogłoszeniowych po uzyskaniu zgody właściciela lub osoby zarządzającej.

Pełnomocnicy komitetów wyborczych są zobowiązani do usunięcia plakatów wyborczych w terminie 30 dni po dniu wyborów, chyba że właściciel nieruchomości wyraził zgodę na ich pozostawienie. W przeciwnym razie mogą one zostać usunięte na koszt komitetu wyborczego.

Rozpowszechnianie informacji

Informacje są rozpowszechniane za pomocą środków masowego przekazu – służą temu przede wszystkim materiały wyborcze, w tym plakaty, ulotki itp. Materiały wyborcze nie mogą zawierać informacji nieprawdziwych. W przypadku rozpowszechniania takich informacji pełnomocnik komitetu wyborczego lub kandydat może zwrócić się do sądu okręgowego o wydanie:

- zakazu rozpowszechniania nieprawdziwych informacji,
- nakazu sprostowania informacji,
- nakazu przeproszenia,

– nakazu wpłaty kwoty pieniężnej na rzecz organizacji pożytku publicznego.

Sądy rozpatrują takie żądania w ciągu 24 godzin od złożenia wniosku. Od orzeczenia sądu okręgowego przysługuje zażalenie do sądu apelacyjnego, który rozpatruje sprawę w ciągu 24 godzin. Orzeczenie sądu apelacyjnego jest ostateczne.

Sprostowanie nieprawdziwych informacji następuje w ciągu 48 godzin na koszt osoby zobowiązanej.

Publikacja czy obwieszczenie – jak rozumieć te słowa w kontekście kampanii wyborczej?

Kampania wyborcza to ogół środków przekazu użytych w celu promocji osoby lub partii. Dla tego celu stosuje się przede wszystkim środki masowego przekazu (reklamy telewizyjne, radiowe, wiece oraz ulotki, a także portale społecznościowe).

Początkiem kampanii jest dzień ogłoszenia postanowienia prezydenta o zarządzeniu wyborów, a jej koniec następuje na 24 godziny przed dniem wyborów.

Publikacja to rozpowszechnienie pozycji drukowanej (np. gazeta, książka) lub elektronicznej (e-book) w sposób gwarantujący powszechny do niej dostęp.

Obwieszczenie to informacja podana w formie pisemnej, o zasięgu najczęściej lokalnym (zazwyczaj w gablocie przed urzędem gminy). Obwieszczenia są także publikowane w Biuletynie Informacji Publicznej.

Komunikat to oficjalna informacja zawierająca oświadczenie woli lub wiedzy organu, podana do publicznej wiadomości. Komunikat powinien zawierać informacje, przez kogo został opłacony i od kogo pochodzi.

Plakat to druk dużego formatu (minimum A3) o charakterze reklamowym lub propagandowym, rozklejany w miejscach publicznych na przeznaczonych do tego specjalnie tablicach lub umieszczany w witrynach i na pojazdach.

Plakat ma formę artystyczną i zazwyczaj posiada bogatą kolorystykę.

Afisz to uproszczona forma plakatu. Przekazuje informacje przy użyciu tekstu, unikając kompozycji artystycznych.

Hasło wyborcze to krótkie zdanie dotyczące spraw politycznych, ekonomicznych lub społecznych. Użyte w wyborach ma nakłonić wyborcę do oddania głosu na kandydata oraz reprezentowaną przez niego listę.

Reklama wyborcza to przekaz informacyjno-perswazyjny, mający na celu nakłonienie wyborców do oddania głosów na wskazanego kandydata i partię.

CZĘŚĆ 7 – ORGANIZACJA WYBORÓW: OBOWIĄZKI ORGANIZATORÓW

- Obowiązki miast / gmin w zakresie organizacji wyborów
- Obowiązki okręgowych i obwodowych komisji wyborczych
- Kto może być członkiem obwodowej komisji wyborczej?

Zadania miasta / gminy

Gminy i miasta – z uwagi na fakt, że wybory przeprowadzane są na ich terenie – realizują szereg zleconych im zadań z zakresu organizacji i przeprowadzenia wyborów powszechnych. Prowadzą m.in. rejestr wyborców, sporządzają spisy wyborców oraz zapewniają obsługę i techniczno-materialne warunki pracy obwodowych komisji wyborczych.

Obowiązki władz, organów i komisji wyborczych

Okręgowa komisja wyborcza składa się z od 4 do 10 sędziów sądów powszechnych lub administracyjnych. W jej skład z urzędu jako jej przewodniczący wchodzi komisarz wyborczy.

Do zadań Okręgowej Komisji Wyborczej należy rejestrowanie list kandydatów na posłów i senatorów, zarządzanie druku kart do głosowania, ustalenie i ogłoszenie wyników głosowania w danym okręgu, sprawowanie nadzoru nad przestrzeganiem prawa przez obwodowe komisje wyborcze oraz rozpatrywanie skarg na ich działalność.

Przewodniczący okręgowej komisji wyborczej kieruje jej pracami, reprezentuje komisję na zewnątrz, ustala projekt porządku obrad, przewodniczy jej posiedzeniom, podpisuje w imieniu komisji uchwały podjęte na posiedzeniach, w których uczestniczył oraz zleca wykonanie określonych zadań delegaturze Krajowego Biura Wyborczego.

Obwodowa komisja wyborcza powoływana jest przez komisarza wyborczego spośród wyborców danego okręgu wyborczego.

Kandydatów na członków komisji zgłaszają pełnomocnicy wyborczy komitetów wyborczych, a zgłoszenia przyjmowane są przez urzędników wyborczych w gminie, w której siedzibę ma dana komisja.

Liczba członków komisji uzależniona jest od liczby mieszkańców danego obwodu. Komisja liczy:

- 7 osób w obwodach głosowania mających do 1000 mieszkańców,
- 9 osób w obwodach mających pomiędzy 1001 a 2000 mieszkańców,
- 11 osób w obwodach mających pomiędzy 2001 a 3000 mieszkańców,
- 13 osób w obwodach mających powyżej 3000 mieszkańców.

W **obwodach odrębnych**, a więc zakładach leczniczych, domach pomocy społecznej, zakładach karnych i aresztach śledczych, komisarz wyborczy powołuje komisje w składzie pięcioosobowym, o ile w dniu głosowania w danym obwodzie będzie przebywać minimum 15 wyborców.

Podobnie komisarz wyborczy powołuje obwodową komisję wyborczą w składzie pięcioosobowym **w domach studenckich** lub prowadzonych przez uczelnie zespołach domów studenckich, jako odrębnych obwodach głosowania, jeżeli w dniu głosowania przebywać w nich będzie co najmniej 50 osób uprawnionych do głosowania.

Dla Polaków mieszkających lub przebywających w dniu głosowania **za granicą**, obwodową komisję wyborczą powołuje konsul spośród osób zamieszkałych na obszarze właściwości terytorialnej konsula. W jej skład wchodzi od 4 do 12 osób zgłoszonych przez pełnomocników wyborczych oraz jedna osoba wskazana przez konsula.

Obwodową komisję wyborczą **na polskim statku morskim** powołuje kapitan statku. Komisja taka pracuje w składzie pięcioosobowym.

Przewodniczący obwodowej komisji wyborczej kieruje jej pracami, zwołuje i przewodniczy jej posiedzeniom. W dniu głosowania przewodniczący komisji odpowiada za utrzymanie porządku i spokoju w lokalu wyborczym, czuwa nad przestrzeganiem tajemnicy głosowania, zakazu prowadzenia agitacji wyborczej, a także przestrzeganiem właściwego toku czynności podczas głosowania. Ma prawo zażądać opuszczenia lokalu przez osoby naruszające porządek, a w razie potrzeby zwrócić się o pomoc do Policji.

Kto może być członkiem obwodowej komisji wyborczej?

Kandydatem do składu komisji może być osoba, której przysługuje czynne prawo wyborcze.

Kandydatem do składu komisji może być również obywatel Unii Europejskiej niebędący obywatelem polskim, który najpóźniej w dniu zgłoszenia kończy 18 lat oraz nie jest pozbawiony prawa wybierania w państwie członkowskim Unii Europejskiej, którego jest obywatelem.

Kandydatem do składu komisji nie może być: kandydat w wyborach, komisarz wyborczy, pełnomocnik komitetu wyborczego, urzędnik wyborczy, mąż zaufania, obserwator społeczny, osoba będąca w stosunku do kandydata w wyborach: małżonkiem, wstępnym (np. rodzicem), zstępnym (np. dzieckiem), rodzeństwem, małżonkiem zstępnego, wstępnego lub przysposobionego (a więc osoby adoptowanej).

Kandydatów na członków komisji zgłaszają pełnomocnicy wyborczy komitetów wyborczych, a zgłoszenia przyjmowane są przez urzędników wyborczych właściwych dla gminy, w której siedzibę ma dana komisja.

Kandydatów na członków obwodowych komisji wyborczych zgłasza się do 13 września 2019 r.

CZĘŚĆ 8 – ZASADY PRAWA WYBORCZEGO

Wybory do Sejmu i Senatu rządzą się odmiennymi prawami: wybory do Senatu są powszechne, bezpośrednie i tajne¹³, natomiast wybory do Sejmu są powszechne, bezpośrednie i tajne¹⁴, ale też równe i proporcjonalne.

Zasada powszechności oznacza, że każdemu obywatelowi polskiemu, po osiągnięciu określonego wieku przysługuje czynne i bierne prawo wyborcze. W przypadku biernego prawa wyborczego dodatkowym warunkiem jest niekaralność.

Równość wyborów oznacza, że każdy wyborca posiada jednakową liczbę głosów, o jednakowym znaczeniu i bierze udział w wyborach na takich samych zasadach. Zauważmy, że wybory do Senatu nie są wyborami równymi, ponieważ siła głosów wyborców – z uwagi na różnice w liczebności okręgów wyborczych – nie jest taka sama w każdym z okręgów.

Wybory są bezpośrednie – to znaczy, że wyborcy głosują na konkretnego kandydata, przez co wskazują jego pierwszeństwo do objęcia mandatu.

Wybory są proporcjonalne – co oznacza, że ilość mandatów przydzielana komitetom wyborczym startującym w wyborach przydzielana jest proporcjonalnie do liczby głosów, które oddano na nie w danym okręgu wyborczym¹⁵.

Zasada tajności oznacza, że wyborca ma prawo wyrażenia swojej woli w sposób anonimowy, bez ingerencji osób trzecich i bez ich wiedzy dotyczącej tego, w jaki sposób głosował.

---

¹³ Art. 97 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i art. 255 Kodeksu wyborczego.

¹⁴ Art. 96 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i 192 Kodeksu wyborczego.

¹⁵ Zasada ta pozwala uzyskać reprezentację, która odpowiada poparciu społecznemu, choć jednocześnie może prowadzić do zbyt dużego rozbitcia parlamentu, a przez to do sformowania stabilnego rządu. Aby zapobiec takiej sytuacji, w systemie proporcjonalnym stosuje się tzw. klauzule zaporowe, dzięki którym w podziale mandatów uczestniczą tylko te komitety wyborcze, które w skali kraju uzyskają 5% ważnych głosów, a w przypadku koalicji wyborczych – 8% ważnych głosów. Klauzul zaporowych nie stosuje się w odniesieniu do komitetów wyborczych zarejestrowanych mniejszości narodowych.

CZĘŚĆ 9 – ORGANY WYBORCZE I ICH ZADANIA

– Państwowa Komisja Wyborcza

– Komisarze wyborczy

– Urzędnicy wyborczy

Państwowa Komisja Wyborcza

Państwowa Komisja Wyborcza (PKW) to najwyższy organ wyborczy powołany w celu przeprowadzania wyborów.

W skład PKW wchodzi: 3 sędziów Trybunału Konstytucyjnego, 3 sędziów Sądu Najwyższego i 3 sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego.

Obecna kadencja członków PKW upływa 11 marca 2020 roku.

Do zadań PKW należy sprawowanie nadzoru nad przestrzeganiem prawa wyborczego oraz prowadzeniem rejestru wyborców, powoływanie komisarzy wyborczych, powoływanie okręgowych komisji wyborczych, prowadzenie działań informacyjnych zwiększających wiedzę obywateli na temat zasad głosowania.

Komisarze wyborczy

Komisarz wyborczy to wybierany na pięcioletnią kadencję pełnomocnik Państwowej Komisji Wyborczej działający na terenie województwa lub jego części. Komisarz wyborczy sprawuje nadzór nad przestrzeganiem prawa, tworzy i zmienia obwody głosowania, ustala ich numery, granice oraz siedziby obwodowych komisji wyborczych, kontroluje prawidłowość sporządzania spisów wyborców.

Urzędnik wyborczy

Urzędnik wyborczy powoływany jest przez szefa Krajowego Biura Wyborczego dla obszaru danej gminy. Do zadań urzędników wyborczych należy zapewnienie sprawnego funkcjonowania obwodowych komisji wyborczych. Urzędników wyborczych powołuje się dla obszaru danej gminy na okres 6 lat. Co ważne, urzędnikiem wyborczym nie może być osoba zatrudniona w urzędzie gminy, w której miałyby wykonywać swoją funkcję.

Zadania urzędników wyborczych

Do zadań urzędników wyborczych należy m.in.:

- przygotowanie i nadzór nad przebiegiem wyborów w obwodowych komisjach wyborczych,
- tworzenie i aktualizowanie systemu szkoleń dla członków obwodowych komisji wyborczych, a także organizowanie i prowadzenie szkoleń dla członków obwodowych komisji wyborczych,
- dostarczenie kart do głosowania właściwym komisjom wyborczym,
- sprawowanie nadzoru nad zapewnieniem warunków pracy obwodowych komisji wyborczych,
- zorganizowanie pierwszych posiedzeń obwodowych komisji wyborczych, zwoływanych przez komisarza wyborczego,
- współdziałanie z przewodniczącymi obwodowych komisji wyborczych w sprawach dotyczących zmian w składach tych komisji,

- przekazywanie obwodowym komisjom wyborczym wyjaśnień i wiążących wytycznych Państwowej Komisji Wyborczej oraz wyjaśnień komisarza wyborczego,
- wykonywanie zadań związanych z głosowaniem korespondencyjnym, m.in. przekazanie wyznaczonemu operatorowi pakietów wyborczych, celem wysłania ich tym wyborcom niepełnosprawnym, którzy zgłosili zamiar głosowania korespondencyjnego, prowadzenie wykazu pakietów wyborczych, w którym odnotowuje się fakt ich przygotowania oraz wysyłki.

CZĘŚĆ 10 – CISZA WYBORCZA ORAZ PRZEBIEG GŁOSOWANIA

- Prawo do głosowania poza miejscem zamieszkania, głosowania korespondencyjnego lub przez pełnomocnika
- Obowiązki i zadania obwodowej komisji wyborczej
- Przebieg głosowania
- Prawa i obowiązki mężów zaufania oraz obserwatorów społecznych
- Ważność/nieważność głosu
- Procedura ustalenia wyników głosowania
- Protesty wyborcze

Cisza wyborcza

Na 24 godziny przed dniem wyborów, a więc w piątek, 11 października 2019 roku o godzinie 24.00, kampania wyborcza dobiega końca. W tym samym momencie rozpoczyna się okres tzw. ciszy wyborczej. W jej trakcie nie można publicznie nakłaniać do głosowania na konkretnego kandydata, zakazane jest roznoszenie ulotek, rozwieszanie plakatów, organizowanie spotkań wyborczych. Niemniej wszystkie materiały agitacyjne, które zostały rozwieszone lub umieszczone przed rozpoczęciem ciszy wyborczej, mogą pozostać w miejscach, w których je pozostawiono. Podobnie wszystko to, co przed rozpoczęciem ciszy wyborczej zostało opublikowane w Internecie, wciąż może być w Internecie dostępne.

Jedyną dopuszczalną podczas ciszy wyborczej formą kampanii, jest kampania profrekwencyjna, której celem jest zachęcenie jak największej liczby wyborców do udziału w głosowaniu.

Naruszenie ciszy wyborczej, czyli np. wywieszanie plakatów bądź podawanie sondaży przedwyborczych, stanowi wykroczenie, które można zgłaszać policji lub prokuraturze.

Wykroczenie to jest zagrożone karą grzywny, a o jej wysokości decyduje sąd, w którym toczyć się będzie sprawa o naruszenie ciszy wyborczej.

Głosowanie poza miejscem zamieszkania, korespondencyjne oraz przez pełnomocnika

Głosowanie poza miejscem zamieszkania – zaświadczenie o prawie do głosowania

Każdy wyborca, który w dniu głosowania będzie przebywać poza swoim miejscem zamieszkania, może wystąpić do „swojej” gminy (pisemnie, faksem lub w formie elektronicznej) o zaświadczenie uprawniające do głosowania w dowolnym obwodzie w kraju, za granicą lub na polskim statku morskim. Zaświadczenia takie – wydawane najpóźniej 11 października 2019 r. – można odebrać osobiście lub przez osobę posiadającą pisemne upoważnienie. W upoważnieniu wskazać należy imię (imiona) i nazwisko oraz nr PESEL zarówno wyborcy, jak i pełnomocnika.

Głosowanie przez pełnomocnika

Głosowanie przez pełnomocnika przysługuje wyborcom o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności.

Pełnomocnikiem może być osoba wpisana do rejestru wyborców w tej samej gminie, w której mieszka wyborca udzielający pełnomocnictwa.

Pełnomocnictwo można przyjąć tylko od jednej osoby (ewentualnie od dwóch, jeżeli jedną z nich jest członek najbliższej rodziny).

Pełnomocnikiem nie może być kandydat w wyborach, mąż zaufania ani członek okręgowej komisji wyborczej właściwej dla miejsca zamieszkania osoby udzielającej pełnomocnictwa.

Pełnomocnictwa udziela się w obecności wójta (burmistrza, prezydenta miasta) lub innej osoby upoważnionej.

Wniosek o sporządzenie aktu pełnomocnictwa należy złożyć nie później niż 4 października 2019 r.

Akt pełnomocnictwa (sporządzany w 3 egzemplarzach) musi zawierać nazwisko i imię (imiona), imię ojca, datę urodzenia, numer PESEL oraz adres zamieszkania zarówno wyborcy, jak i osoby, której ma być udzielone pełnomocnictwo, a także wyraźne oznaczenie wyborów, których pełnomocnictwo to dotyczy.

Do wniosku dołącza się kopię aktualnego orzeczenia o niepełnosprawności oraz pisemną zgodę osoby mającej być pełnomocnikiem wraz z jej danymi.

Udzielone pełnomocnictwo może zostać cofnięte najpóźniej na 2 dni przed wyborami, w szczególnych przypadkach może także wygasnąć z mocy prawa.

Zakazane jest udzielanie pełnomocnictwa w zamian za korzyść majątkową lub osobistą. Pełnomocnik nie może też pobierać żadnych opłat od osoby udzielającej pełnomocnictwa za głosowanie w jej imieniu.

Głosowanie przez pełnomocnika nie jest możliwe za granicą, na polskich statkach morskich, w obwodach odrębnych (zakładach leczniczych, domach pomocy społecznej, zakładach karnych i aresztach śledczych) oraz w domach studenckich.

Głosowanie korespondencyjne

Głosowanie korespondencyjne jest możliwe wyłącznie na terenie kraju, z wyłączeniem obwodów odrębnych.

Prawo do głosowania korespondencyjnego przysługuje wyborcom o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności. W tym celu osoba taka musi złożyć wniosek do właściwego komisarza wyborczego (ustnie, pisemnie, faksem lub w formie elektronicznej). Do wniosku – zawierającego nazwisko i imię (imiona), imię ojca, datę urodzenia oraz numer PESEL – powinny być dołączone: oświadczenie o wpisaniu do rejestru wyborców w danej gminie, adres, na który ma być wysłany pakiet wyborczy, kopia aktualnego orzeczenia o stopniu niepełnosprawności oraz – jeśli to konieczne – żądanie dołączenia nakładki na kartę do głosowania sporządzonej alfabetem Braille'a.

Zamiar głosowania korespondencyjnego należy zgłosić nie później niż 30 września 2019 r.

Po otrzymaniu zgłoszenia komisarz wyborczy niezwłocznie przekazuje je właściwemu urzędnikowi wyborczemu, który – jeśli tylko stwierdzi, iż zgłoszenie nie spełnia wymogów formalnych – wezwie wyborcę niepełnosprawnego do uzupełnienia zgłoszenia w terminie jednego dnia od dnia doręczenia wezwania.

Nie później niż na tydzień przed głosowaniem wyborca, który zgłosił zamiar głosowania korespondencyjnego, otrzyma pocztą pakiet wyborczy, składający się z: zaadresowanej koperty zwrotnej, karty do głosowania, koperty na karty do głosowania, instrukcji głosowania korespondencyjnego, nakładki na karty do głosowania (o ile niepełnosprawny o taką nakładkę poprosił) oraz oświadczenia wyborcy o osobistym i tajnym oddaniu głosu.

Pakiet wyborczy może być doręczony wyłącznie do rąk własnych wyborcy niepełnosprawnego. Niezbędne przy tym będzie okazanie przez niego dokumentu tożsamości oraz własnoręczne pokwitowanie odbioru. Jeśli osoba niepełnosprawna nie będzie mogła samodzielnie potwierdzić odbioru, zrobi to za nią doręczyciel – będzie jednak musiał wskazać przyczynę braku podpisu. Jeśli doręczyciel nie zastanie wyborcy niepełnosprawnego w domu, zostawi zawiadomienie o terminie powtórnego doręczenia. Termin ten nie może być dłuższy niż jeden dzień.

Po zagłosowaniu wyborca będzie musiał włożyć karty do znajdującej się w pakiecie koperty na karty do głosowania, zakleić ją, a następnie całość – wraz z podpisanym oświadczeniem o osobistym i tajnym oddaniu głosu – włożyć do koperty zwrotnej i wysłać bądź przekazać przedstawicielowi poczty.

W dniu wyborów koperty te zostaną dostarczone do właściwych obwodowych komisji wyborczych, a wyjęte z nich karty zostaną wrzucone do urny.

Obowiązki i zadania obwodowej komisji wyborczej

W dniu poprzedzającym głosowanie komisja odbiera karty do głosowania, formularze protokołu głosowania, pieczęć, spis wyborców, listę wyborców, którzy udzielili pełnomocnictwa do głosowania oraz specjalne osłony zapewniające ochronę danych osobowych wyborców ujętych w spisie.

W dniu głosowania, przed otwarciem lokalu komisja ponownie przelicza i ostemplowuje karty do głosowania, rozkłada spis wyborców oraz sprawdza, czy w lokalu wyborczym – na wysokości umożliwiającej ich odczytanie z wózka inwalidzkiego – wywieszono są urzędowe obwieszczenia i informacje. Komisja sprawdza też, czy w lokalu wyborczym oraz na zewnątrz budynku, w którym mieści się lokal, nie znajdują się elementy służące prowadzeniu kampanii wyborczej. Upewniwszy się, że urna jest pusta, komisja zamyka ją i opieczętowuje.

W dniu głosowania komisja otwiera lokal o godz. 7.00. Od tej chwili aż do zakończenia głosowania w pomieszczeniu, w którym znajduje się urna, musi stale przebywać nie mniej niż 2/3 pełnego składu komisji, w tym jej przewodniczący lub zastępca. Członkowie komisji przez cały czas powinni nosić identyfikatory umieszczone w widocznym miejscu.

Wydawanie kart do głosowania

Przed wydaniem kart do głosowania komisja sprawdza tożsamość wyborcy na podstawie dowodu osobistego lub innego dokumentu ze zdjęciem (paszportu, prawa jazdy, legitymacji studenckiej). Może to być także dokument, który utracił ważność, pod warunkiem, że ustalenie tożsamości wyborcy w oparciu o ów dokument nie będzie budziło wątpliwości komisji. Tożsamość wyborcy może również zostać potwierdzona z pomocą aplikacji mobilnej mObywatel.

Potwierdziwszy tożsamość wyborcy, komisja sprawdza, czy wyborca został ujęty w spisie wyborców i czy nie wysłano już do niego pakietu wyborczego.

Składając podpis w spisie wyborców, głosujący poświadcza odebranie kart wyborczych.

Każdy wyborca może otrzymać tylko jeden zestaw kart do głosowania. Komisja ma obowiązek odmówić wyborcy ponownego wydania kart, niezależnie od przyczyn takiego żądania (np. z powodu pomyłkowego wypełnienia karty, zniszczenia jej itp.).

Komisja – na wniosek wyborcy – ma obowiązek objaśnić mu zasady głosowania w wyborach do Sejmu i do Senatu, zgodnie z informacjami umieszczonymi na karcie do głosowania. Wyjaśnienie nie może zawierać elementów agitacyjnych.

Ochrona danych osobowych

Komisja zobowiązana jest do ochrony danych osobowych wyborców ujętych w spisie. Służą temu specjalne osłony na spis, które zasłaniają dane innych osób podczas potwierdzania przez wyborcę odbioru kart do głosowania. Niestosowanie się do tego obowiązku skutkować może odpowiedzialnością za naruszenie przepisów o ochronie danych osobowych.

Przebieg głosowania

W czasie głosowania komisja zwraca uwagę, by wyborcy głosowali osobiście, zachowując zasadę tajności głosowania. Obowiązkiem komisji jest także zagwarantowanie, by w lokalu wyborczym nikt nie prowadził agitacji wyborczej.

Komisja zwraca również uwagę, aby wyborcy nie wynosili kart do głosowania poza lokal. Gdyby tak się stało, komisja zobowiązana jest do niezwłocznego powiadomienia Policji oraz opisanie tego zdarzenia w protokole.

Do obowiązków komisji należy dopilnowanie, by wyborcy nie wrzucali do urny niczego poza kartami do głosowania. A jeśli coś takiego nastąpi, również i to zdarzenie musi być odnotowane w protokole wyborczym.

Urna w lokalu wyborczym powinna być ustawiona w takim miejscu, aby przez cały czas głosowania była widoczna dla członków komisji, mężów zaufania, obserwatorów społecznych oraz obserwatorów międzynarodowych.

Lokale wyborcze otwarte będą od godziny 7.00 do godziny 21.00¹⁶ (za granicą oraz na polskich statkach morskich w tych samych godzinach czasu lokalnego¹⁷).

Przed otrzymaniem karty do głosowania wyborcy są zobowiązani do okazania członkom obwodowej komisji wyborczej dokumentu potwierdzającego tożsamość oraz złożenia podpisu na spisie wyborców.

Każdy wyborca powinien głosować w miejscu za osłoną gwarantującą tajność głosowania.

W każdym lokalu wyborczym powinny znajdować się: godło państwowe, urna (przezroczysta) oraz miejsca za osłoną zapewniające tajność głosowania. W miejscach za osłonami umieszczony powinien być plakat informujący o sposobie głosowania i warunkach ważności głosu.

W widocznym miejscu w lokalu wyborczym powinny się znajdować obwieszczenia i informacje m.in. o numerach i granicach obwodów głosowania oraz siedzibach obwodowych komisji wyborczych, zarejestrowanych listach kandydatów na posłów i senatorów, numerach tych list i skrótach nazw komitetów.

Członkowie komisji w lokalu wyborczym nie mogą prowadzić agitacji na rzecz któregośkolwiek z kandydatów, nie mogą też nosić plaketek sugerujących, jaki komitet wyborczy reprezentują.

W lokalu wyborczym oraz na terenie budynku, w którym mieści się lokal, nie można umieszczać haseł, ulotek ani innych materiałów o charakterze agitacyjnym.

Osoby, które chcą sprawdzić, w jakim miejscu mogą głosować lub który lokal przystosowany jest dla wyborców niepełnosprawnych, mogą skorzystać z wyszukiwarki obwodów głosowania, dostępnej na stronach internetowych urzędów gmin (dzielnic).

Przerwa w głosowaniu

Jedynie nadzwyczajne wydarzenia, takie jak np. katastrofa budowlana w lokalu wyborczym, mogą być powodem przerwy w głosowaniu. Nie są nadzwyczajnymi wydarzeniami sytuacje o charakterze techniczno-organizacyjnym, jak np. brak właściwej pieczęci, zgubienie kluczy do budynku lub lokalu, zapełnienie się urny.

Koniec głosowania

O godzinie 21.00 komisja zamyka lokal wyborczy, umożliwiając jednak oddanie głosu wszystkim wyborcom, którzy przybyli do lokalu przed jego zamknięciem.

Po zakończeniu głosowania w lokalu wyborczym mogą przebywać wyłącznie członkowie komisji, mężowie zaufania, obserwatorzy społeczni i międzynarodowi.

Gdy lokal wyborczy zostanie zamknięty, a na jego terenie nie będzie już głosujących, komisja przystąpi do ustalenia wyników głosowania w obwodzie, sporządzi protokół i wywiesi go w miejscu łatwo dostępnym dla wyborców.

Prawa i obowiązki mężów zaufania oraz obserwatorów społecznych

W trakcie głosowania oraz po jego zakończeniu w lokalu wyborczym przebywać mogą obserwatorzy społeczni i mężowie zaufania. Jakie są ich prawa i obowiązki?

Mąż zaufania lub **obserwator społeczny** mają prawo:

- przebywać w lokalu wyborczym w czasie przygotowania do głosowania, a także w trakcie głosowania, liczenia głosów i sporządzania protokołów oraz wprowadzania danych do systemu komputerowego,

¹⁶ Po godzinie 21:00 głosować mogą jedynie ci wyborcy, którzy przyszli do lokalu wyborczego przed jego zamknięciem. Głosowanie w obwodach głosowania utworzonych w szpitalach i domach pomocy społecznej może rozpocząć się później niż o godzinie 7.00. W obwodach odrębnych (szpitale, domy pomocy społecznej, zakłady karne i areszty śledcze) głosowanie może zakończyć się najpóźniej o godzinie 18.00 pod warunkiem, że wszyscy uwzględnieni w spisie wyborców, oddali swój głos.

¹⁷ Jeżeli zakończenie głosowania miałyby przypadać na dzień następny po dniu głosowania w kraju, wówczas głosowanie przeprowadza się w dniu poprzedzającym, czyli w sobotę; tak np. w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie czy Australii.

- nagrywać i fotografować czynności obwodowej komisji wyborczej przed rozpoczęciem i po zakończeniu głosowania oraz nagrania te rozpowszechniać,
- otrzymać kopię protokołu obwodowej komisji wyborczej z wynikami głosowania.

Mąż zaufania ma także prawo być obecnym przy przewożeniu i przekazywaniu protokołu do komisji wyższego szczebla. Może też wносить do protokołu swoje uwagi. Tych dwóch uprawnień nie mają jednak obserwatorzy społeczni!

Mąż zaufania lub obserwator społeczny powinien pojawić się w lokalu wyborczym wraz z rozpoczęciem pracy komisji i sprawdzić:

- czy żaden z członków komisji nie znajduje się pod wpływem środków odurzających,
- czy komisja przeliczyła i ostemplowała karty do głosowania,
- czy w lokalu wyborczym nie znajdują się materiały stanowiące agitację wyborczą,
- czy komisja punktualnie otworzyła lokal wyborczy (a później – analogicznie: czy punktualnie go zamknęła).

Mąż zaufania lub obserwator społeczny powinien następnie sprawdzać:

- czy członkowie komisji sprawdzają dokumenty tożsamości głosujących,
- czy wyborcy wrzucają karty do głosowania do urny,
- czy w lokalu wyborczym zawsze jest obecnych jest co najmniej 2/3 członków komisji, w tym jej przewodniczący lub zastępca,
- czy nikt z członków komisji nie próbuje dorzucać kart wyborczych do urny lub kart wyjętych z urny celem ich przeliczenia.

Mąż zaufania lub obserwator może następnie sprawdzić:

- czy nikt nie próbuje ukryć niewykorzystanych kart do głosowania,
- czy podczas liczenia głosów członkowie komisji nie mają w rękach długopisów, ołówków lub innych przedmiotów.

Mąż zaufania lub obserwator społeczny powinien:

- nosić plakietkę z imieniem i nazwiskiem, funkcją oraz nazwą (ale nie znakiem graficznym!) organizacji, którą reprezentuje,
- stosować się do poleceń przewodniczącego komisji.

Mąż zaufania lub obserwator społeczny nie może:

- wykonywać czynności członka komisji,
- pomagać wyborcom w głosowaniu.

Ważność głosu

Wyborca głosuje stawiając znak „x” na liście kandydatów w kratce znajdującej się po lewej stronie nazwiska wybranego przez siebie kandydata. Znak „x” to dwie przecinające się linie w obrębie kratki, a zatem może to być także np. znak „+” (plus).

Głos jest ważny, gdy:

- wyborca postawił znak „x” na jednej liście, ale przy nazwisku dwóch lub więcej kandydatów; tak oddany głos zalicza się kandydatowi, który jest wyżej na liście;
- wyborca postawił znak „x” tylko przy nazwisku skreślonego kandydata; tak oddany głos jest głosem oddanym na listę, bez wskazania pierwszeństwa do uzyskania mandatu;
- wyborca postawił znak „x” przy nazwisku skreślonego kandydata oraz postawił znak „x” przy nazwisku innego kandydata, ale z tej samej listy; taki głos zostanie zaliczony temu kandydatowi, który nie jest skreślony;
- wyborca postawił znak „x” przy nazwisku kandydata skreślonego z jednej listy, np. listy A, i postawił znak „x” przy nazwisku kandydata z innej listy, np. listy B; w takim przypadku należy uznać, że głos został oddany na nieskreślonego kandydata z listy B;
- wyborca postawił znak „x” przy nazwisku kandydata z unieważnionej listy, np. listy C, i postawił znak „x” przy nazwisku kandydata z innej (ale tylko jednej) listy, np. listy D; taki głos taki będzie oddany na kandydata z listy, której rejestracja nie została unieważniona, czyli listy D.

Głos jest nieważny, gdy:

- wyborca postawił znak „x” przy nazwiskach dwóch lub większej liczby kandydatów z różnych list, na przykład postawił znak „x” przy nazwisku lub nazwiskach kandydatów z listy A, listy B i z listy D;
- wyborca nie postawił znaku „x” przy nazwisku żadnego z kandydatów;
- wyborca postawił znak „x” tylko przy nazwisku kandydata z listy, która została unieważniona.

Wszelkie dopiski na karcie do głosowania, komentarze lub rysunki nie mają wpływu na ważność głosu. Jeśli tylko wyborca postawi znak „x” lub „+” w kratce przy nazwisku kandydata, głos będzie uznany za ważny. Na ważność głosu nie ma również wpływu to, czy linie znaków „x” lub „+” wyszły poza kratkę.

Ustalenie wyników głosowania w obwodzie

Po zakończeniu głosowania obwodowa komisja wyborcza przystępuje do ustalenia wyników: określa liczbę wyborców uprawnionych do głosowania, sprawdza, ilu wyborcom wydano karty, przelicza karty wyjęte z urny, ustalając, które głosy były ważne, a które nieważne (i z jakiej przyczyny). Ponadto komisja ustala, ile ważnych głosów oddano na poszczególne listy oraz poszczególnych kandydatów. Wszystkie te liczby komisja wpisuje do protokołu głosowania na posłów oraz do protokołu głosowania na senatorów.

Wypełniony protokół komisja przekazuje okręgowej komisji wyborczej.

Ogłoszenie wyników

Kopię protokołu – zabezpieczoną przed wpływem warunków atmosferycznych, np. deszczu lub śniegu – komisja wywiesza w miejscu ogólnodostępnym dla zainteresowanych, w taki sposób, aby każdy, w tym osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich, bez problemu mogły go odczytać.

Ustalanie wyników wyborów w okręgach oraz w skali kraju

Okręgowa komisja wyborcza – na podstawie danych z protokołów obwodowych komisji wyborczych – ustala wyniki głosowania i sporządza protokół głosowania w danym okręgu.

Wyniki głosowania za granicą i na polskich statkach morskich muszą być przesłane w ciągu 24 godzin od zakończenia głosowania za granicą i na statkach, przy czym wyniki z głosowania za granicą przesyłane są do Okręgowej Komisji Wyborczej w Warszawie, natomiast wyniki z głosowania na polskich statkach morskich przesyłane są do okręgowej komisji wyborczej właściwej ze względu na siedzibę armatora.

Protokoły okręgowych komisji wyborczych przekazywane są następnie do Państwowej Komisji Wyborczej. PKW ustala, które listy kandydatów na posłów uczestniczą w podziale mandatów, a więc które z list otrzymały co najmniej 5% ważnych głosów w skali kraju lub 8% w przypadku koalicji wyborczych. Następnie PKW przekazuje

te informacje okręgowym komisjom wyborczym, które – dokonawszy podziału mandatów – ponownie przekazują protokoły do PKW.

Na ich podstawie PKW ogłasza wyniki wyborów w Dzienniku Ustaw oraz podaje je do wiadomości publicznej.

Protesty wyborcze

Protest wyborczy przeciwko ważności wyborów do Sejmu i/lub Senatu wnosi się na piśmie do Sądu Najwyższego w terminie 7 dni od dnia ogłoszenia wyników wyborów przez PKW w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.

Protest powinien zawierać zarzuty oraz potwierdzające je dowody.

W ciągu 90 dni od dnia wyborów Sąd Najwyższy rozstrzyga o ich ważności lub nieważności.

Gdyby doszło do stwierdzenia nieważności wyborów w danym okręgu lub stwierdzenia nieważności wyboru danego posła lub senatora, należy przeprowadzić czynności wyborcze określone uchwałą Sądu Najwyższego. Co ważne, czynności te przeprowadza się wyłącznie na terytorium kraju.